

Уведено у нови инвентар бр. 179

1 јануар

~~PROŠTENO~~

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
CENTAR ZA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST

Inv. br. 21-129

SIGN. БИБЛИОТЕКА

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

3.

О ПРАВУ НАСЉЕДСТВА КОД СРБА

НА ОСНОВУ ПРАВНИХ ОБИЧАЈА И ПИСАНИХ СПОМЕНИКА

ОД

ДР. Б. ПЕТРАНОВИЋА

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1, КНЕЗ МИХАЈЛОВА 1

1923.

Dr. M.
30146

О ПРАВУ НАСЉЕДСТВА КОД СРБА

на основу правнога обичаја и писаних споменика

Међу предметима, којима се бави правознaнство, нема доисто важнијега и заједно тежега што наслједовање и право, које се на њ односи. О постанку његову, и о темељу, на коме се држи, издавна су у просвјештеном свијету међу филозофима и православцима обстојала различна мњења. Још најстаријега доба римске јуриспруденције православци се живо препираху, да ли је човјеку слободно да располаже имањем својим после смрти.¹⁾ У позније вријеме, одкада се у Европи пробуди од дуговјечнога мртвила љубав за јуриичне науке, па до задњега стољећа, може се слободно рећи, да је о томе предмету било толико разногласних мњења, колико бијаше знаменитих православних писатеља, колико тумачитеља римскога права. У најновије пак доба разногласје се то још већма раширило услед њемачке филозофије и француског социјализма. Резултат свију тијех шпекулативних истраживања може се свести на теорију, што ју строга знанственост

¹⁾ De Luca, Theatrum; de succes. 1.

за нашега времена на чело постави, и која се као истини најближа примити може. Ми ћемо је означити са неколико ријечи. Право је наслеђства неразлучно спојено са својином; оно је сродно својини и по духу и по природи бића својег; дубоко је усађено у срцу човјечијем, и одговара подпуно духовноме нагону, што сили човјека, да продужи себи спомен и након смрти; па како му је темељ у истој природи ствари, од преке је потребе појединцу човјеку, породици и цијеломе људству. Њим се добро устројена породица снажно кријепи; што је год овој у материјалном погледу корисно, то се на њему понајвише оснива, — па не само корист појединих, него и икономични интереси читавога друштва, напредци у обртности, ширење јавнога благостања зависе поглавито од права наслеђства. Важност је његову оцијенио кратким али згодним ријечима знаменити један *талијански правословац*, када рече: *што је год изображеносћ у староме и новијем вијеку произвела великога, сјајнога, дуготрајнога, посљедица је права наслеђственог* (P. Rossi, Cours d' econ. polit. leç. XXVI).

Прије него што на главни предмет наше расправе пређемо, буди нам дозвољено, да неке историчне црте о праву томе овдје у кратко предпоставимо.

О јуриспруденцији код старих Грка мало нам је што познато. Ако и не дијелимо мњења гдекојих учењака новијег времена, да учитељи Рима и свега познијега образованог људства нису знали за ту науку, пошто су имали форум, ареопаг, архонте, вितिје, што скупа јасно указује на правознанство, ипак се не да тајити, да су Грци у тој науци да

леко остали иза Римљана. По томе и о праву наслеђства јелинскога не тражимо правила по строгаго знанственом методу израђених: то су прије мњења појединих великих учењака него систематички закони. Тако Платон и Аристел признаваху истина право наслеђствено у породици — право фамилијарно —; али како их руководила у томе идеја, да се у цјелини сачува породица, то су свако право опоручно (тестаментарно) са свим одбацили. По Платону наслеђовање вршило се ваздашњим пријеносом баштинских добара у исте породице. У Римљана пак, који у јуриспруденцији далеко надкрилише не само учитеље своје Грке, него и све остале народе прастарога и новијег времена,¹⁾ начело о насљедију, по сугласноме мњењу најврстнијих правословаца, развило се из појма о неограниченој власти отчинској (*patria potestas*). Једини је домаћин — *pater familias* — имамо јуридично биће; само воља његова признавала се; сви остали укућани бијаху му подчињени, па с тога и завјештај његов бијаше што и закон: *uti legasset — ita jus esto*. Он је могао а да не каже томе разлога, искључити дјецу своју из наслеђства, и посљедња му воља ваљало је да се увијек врши. Ако није било последње разредбе, оода је наслеђство спадало на чланове породице истим оним редом, којим бијаху подчињени власти отчинској. Најприје наслеђоваху чланови тој власти

¹⁾ Romani, вели Јлајбниц у књизи *de naevis et emendatione jurisprudentiae romanae* (стр. 232—233 т. IV. изд. паришко) *in una jurisprudentia regnant; hujus etsi semina a Graecis acceperint* (разумијева се по свој прилици XII таблица), *iude tamen hortum excitarunt amplissimum pulcherrimumque, eaque in re una omnes populos, quod constet, vicerunt.*

непосредно подчињени; за овима који посредно од ње зависише. Доцније Римљани стегоше донекле аутократију домаћинову, поставивши начелом, да воља његова не ствара породичнога савеза, но родбинска свеза међу члановима. За то и самовољно располагање насљедством до тога буде стегнуто у новијем римском праву, да, и кад нема посљедње разредбе, насљедство иде најближим сродницима покојнога. На основу тога породичнога насљедственог права мушки су се вазда предпостављали женским по преимућству, што га имађаше мушка лоза (род по крви, *per agnationem*) над женском лозом (род по млијеку).

Да мимџијемо источне народе, Индијце, Хинезе, Јевреје, који не знадијаху за друго насљедовање до породичнога, те по томе праву добра прелажаху од отца на сина без престанка, и по којему у Хини и дан данашњи породица је једина наследница отчева, — зауставимо се мало код народа, који су за средњег вијека доста утицали на европску изображеност. Овдје нам се указују најприје Германци. Германски појам о насљедству ако у нечем и личи на прастари римски, али произлази из другог извора и бива у са свим иноме духу. Овдје отчева воља не влада над породицом неограничено као у Римљана; отац је само покровитељ и тотор, те тако и остали чланови породице нису лишени грађанскога бића. По законима лонгобардским, народа племена такођер њемачкога, отац није могао да опоруком располаже, већ ако је био бездјетан, или није имао сродника у усходној лози. Тако опет закон визиготски признаваше за насљеднике само натражје. По истоме породичном начелу

закони бургундски, салски и т. д. допуштали би странцима, да насљедују, пошто је породице нестало. Овај породични пријенос црта је карактеристична код свију германских народа, о којима нам јоште Тацит повиједа, да су се у насљедовању строго држали породичнога натражја.¹⁾ Кано посљедица тога начела бијаше неспособност жене и у обје свију својака, да насљедују у породици. У томе су особито строги били закон визиготски, англиски, салски; нешто блажији женама бијаху закони саксонски, бургундски и алемански.

Ова претежност мушкога пола над женским у насљедовању није код образованијих европских народа од једном престала. Она се у неким државама повлачила још дуго вријеме, н. пр. у законодавствима *сардинском*, које за љубав начелу сродства по мушкој лози искључаваше све до скоро жене од домаћег насљедства, присуђујућ им само право на мираз, када би се удале, — и *напуљскоме* гдјено првородство и мајорати сачињаваху једно од важнијих поглавља у грађанскоме законику. Тек најновијему времену, помоћу грађанске филозофије, бијаше досуђено, да изједначи на основу здравијих разумних начела дијелове међу сродницима без разлике пола и првородства, не гледајући, од куда посташе добра и на што су определијелена; те дан

¹⁾ *Heredes successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi.* Види: C. Cornelii Taciti *Germania*. Cap. 20. ex *recognitione Caroli Halmii*. Lipsiae 1851. Овим ријечима додаје издаваатељ ово: *Maxime memorabile est apud Tacitum inter heredes nullam omnino mentionem fieri patris ejus, qui mortem obierit, filiis non relictis.*

данашњи може се рећи, колико је год законика код изображених народа, не вадећи ни *сводъ законовъ* руски, признају свиколости право насљедствено у цијелој пуноћи његовој, не стежући га на особити спол људски.

Сада нам је пријећи на огромну славјанску грану. Како је стојало у предхристјанско доба, па у потоња ближа времена код Славјана у тој струци, — какове појмове имаћу они о насљедству и породичноме иметку трудно је опредјелити, и може се само судити по траговима, који се до данас у неких славјанских племена сачуваше, и по slabим извјешћима, што западни писатељи од V стољећа о њима написаше. Кад ове трагове и та извјешћа успоредимо с постојавшим обичајима и писаним законима поменутих европских народа, налазимо, да су се стари Славјани у гдјекојим стварима доста разилазили од западних назора, а у неким се опет с њима сударали. Међу прве иде навластито начело старога домаћег бића, начело обћег владанја породичном својном, *фамилијарна и родбинска предсјавништва*; међу друге, да су женама и у славјанскоме обичајном праву о насљедству *предсјављали се мушки*.

Ми смо горје поменули, да је насљедство нераздвојно скопчано са својном, узимајући ову навластито с обзиром на земљиште. На оваково пак насљедство ни помислити није у првобитно доба ни код једнога народа на свијету, па ни у славјанског. Док је први човјек живио ловом дивљачи, рибанњем, сабирањем дивљег воћа, он није ни сањао да присваја себи земље; он је сматрао као своје само оно, што би захватио или прерадио рукама

својим. Када пастирски живот замијени ловачки, онда поче, истина, промицати и идеја земљишне својине; али је идеја та јоште врло слаба и неопредјелена; држи се само простора, што га обичајно тару и проходе стада појединих племена, од куда непрестано свађе и инати, докле свако племе да пасе и прогони благо своје. Мисао, да би које племе могло тражити парче земље као своју искључиву својину, још никоме није ни на крај памети, јер се томе околности и увјети пастирског живота одрјешито супротиве. Тек пошто се племе одважило да обради нешто земље ма било и за који часак, настаје истом стање земљедјелско; па и тада обрађено земљиште остаја својина његова нераздијелена. Иза овакове задружне својине дође најпослије својина *лична* и насљедствена, којом је физично лице слободно располагати могло, претворив се тим начином у оно право апсолутно, индивидуално, што се најбоље огледа у позитивним законима римскога, па средњег и новијег времена.

Из овога се види доста јасно, да су народи само постепено, историјским процесом и развијањем домаћих својих и друштвених одношаја до личне својине, и с њом спојена права слободнога располагања доћи могли, те заиста и дошли. У томе су развијању неки народи спорије, други брже напредовали. Међу ове последње иду поглавито *Славјани*, који да би до личне својине дошли, нису на томе путу имали да свладају јаким запријека, као што то видимо код западних романско-германских народа, гдје је за средњег вијека феудални систем — сузеренство и поданство — успјех нијему развијању личнога права силно сметао.

Пошто нам је овдје предмет само насљедсвено право код славјанских народа, наиме јужнога, то ћемо о њему бити нешто обширнији. Ми смо другом пригодом указали на родбинску јаку свезу, која још у прво доба код свију у обће Славјана спајаше дотичне чланове породице.¹ Видели смо заједно, како се васколик обћински живот Славјана онда држао изкључиво на начелу породичнога јединства, што га састављаху сви чланови породице, — јединство, које тако крјепко бијаше, да је и за преступке једнога одговарала цијела породица. Код овакве пак тијесне међусобне свезе ваљало је свакако, да сви остали фамилијарни одношаји буду томе јединству подчињени. По томе начелу иметак — баштина — бијаше својина читаве породице, као и све остало, што би поједини члан њезин привредио; те по истоме је принципу и права могао имати онај само, који с породицом стојаше у неразлучном једињењу. Гдје пак својина није право једне особе, ту се право насљедствено не може да односи једноме лицу, те с тога у овакоме стању ни о насљедству у строгом смислу, *qui succedit in universum ius, quod defunctus habuit*, не може да буде говора. Узрок је томе у истоме горњем начелу. Услјед овога породично се имање не дијели по смрти фамилијарнога старјешине, а избира се само нови представник. Смрт члана којег нема такођер никакова уплива на баштинске одношаје, који остају вазда исти, пошто

¹) Види моју расправу: *освјета, мирјење и вражда* по негдашњему српско-хрватском правном обичају; у VI. књизи Рада југословенске академије.

сваки поједини члан није власник, а користи се тек обћим иметком, па с тога ако је умрши сучлан посебним трудом себи штогод привриједио, није то прелазило на најближе му сроднике, т. ј. дјецу, но је остајало владавином цијеле фамилијарне обћине. Али ова основна начела, као што свако ласно увиђа, нису се могла за увијек одржати у снази својој, јер што се већма развијали лични одношаји, ваљало је да и она мало по мало то више слабе и изнемогавају.¹) Урођено је човјеку, да буде себи свој, и по томе да се ослободи од породичне заједнице од зависимости домаћинове, те да сам себе кући. У природи је и то, да су породичне задруге, умноживши се прекомјерно број чланова, рађале временом несугласја међу укућанима, а кроз то давале повода слабљењу фамилијарнога јединства и стварању нових породица. Ово пак стварање нових породица стварало је и цијепање задружнога иметка, а тиме по строгој досљедности морало се рушити и првобитно породично јединство. Овакове породице, ако и одијељене, везала је ипак међу собом крв родства по првоме утемељитељу задруге, те су и на даље једно *племе* сачињавале. Примјер и доказ овакој племенској свези код Срба, што се фактично до данашњега дана сачувала најбоље у Црној Гори и оближњим предјелима, имамо јоште у првој половини XV. стољећа, тако лијеп и јасан, што се

¹) Zadruga je na tako konservativnim načelima utemeljena, da ako baš i nema u sebi namjere vjekovati, to ipak lako je naći zadruga, kojim od postanka pa do sada možeš i koju stotinu godina nabrojiti. *Ali i stotine godina najposlije isteku, pa kako i svemu na svijetu, tako i zadrugi svrha dodje.* Vidi Dr. Bogišić: *Pravni običaji u Slovena*, str. 142.

само зажељети може, гдје војвода Сандал године 1429 располаже једним *покладом* новаца код дубровачке општине најприје натрашку своме и брата му Вукца, а кад би се натражје по *ближњој* крви његовој затрло, оставља четирем кућама *племена* својег Радивоју Стјепконићу, Иванишку Остојићу, Ивану и Сладоју Вуковићем и Драгиши Гонсалићу (Miklošić Monumenta стр. 356—357).

Ово, што смо споменули, доказује, да с диобом топрв родише се први и прави појмови о наследству. Овдје лице физично замјењује већ морално. Дио одијељенога члана спровођу осталих чланова бива особити иметак, којим се слободно располагати може. Ни устмена предања нити сачувани до данас писани споменици на жалост не говоре нам ништа, у којем виду, каквим се начином јављало прво то наследство код наших прародитеља. У споменицима наилазимо тек на слаба обиљежја, из којих је трудно саставити себи јасан и одређен појам. Што се с већом извјесношћу знаде, то је факт, да је и при дијељењу задружнога иметка дакле и при наследовању увијек у народу нашем, предначила мисао, да се уздржи породица као морално лице, те се с тога строго пазило на породично начело, по којем су мушки, као чланови задруге, наследовали пред женским.

Када просудимо, да је србски народ од доласка својег у садашње земље па кроз много вијекова остављен био, да тако речем, својима рођеним нејаким силама, без трајнога саобраћаја с народима веће цивилизације, није се доисто чудити, што за цијело преднемањинево доба до половине XIV столећа лишен бијаше средстава, каквима је располагао

европски запад, да би изradio себи чврста одређена начела политичкога живота. Ову оскудицу у јуридикким формама осјећа веома наука, јер јој отјешчава свако знанствено озбиљно истраживање. Истина, нешто налик на православну теорију, на *ratio legis*, појавило се код Срба много доцније, када силни њихов и просвијећени цар објелодани *законик* свој; али нам је признати, не на укор неумрломе србском законоши, да му је рад без систематичкога реда, лишен знанствене потке, што се од чести бранити може духом и млађаном јоште просвјетом ондашњег времена. Но ако и немамо, као што горје рекосмо, до неколико мршавих писаних података о јуриспруденцији у обће а о наследству на посе код Срба до Душанова доба, имамо срећом нешто, што нам недостатак тај у писаним законима обилато подпуњава, а то су народни обичаји.

Нема сумње, да се живот домаћи са свима огранцима својим вазда чист и свјеж хранио код југославјанства у обичајима његовим. Док туђински дух и јуридикки назори римскога права много одузеше старинским корјеним облицима славјанскога бића у домаћем живљењу наше сјеверне католицизму одане браће Чеха, Пољака и Словенаца, излажућ их то већма инородноме западњачком упливу, једини Југославјани, нарочито Срби, знадоше кроз толика столећа чувати своја корјенита славјанска начела, као темељ своме не само домаћем но и грађанском обстанку. Доказ томе, да не споменем породичних задруга нити других установа, уздржавших се у цјелини по Босни, Херцеговини и т. д., буди нам јуначка Црна Гора, гдје се об-

ћински устрој, обитељски одношаји и односећи се амо народни назори представљају и дан данас оку путника у своме, ако и простоме, али за то срдцу родољуба милом прастароме виду и облику.

У животу самосвојнога народа сваки сљедујући појав истиче из предидућега појава, сугласно неизбеживоме закону историјске сљедбености. К овој истини придружимо и ову, да сваки народ има своје племенске њему тек својствене особине, које се појављују у многоврстним одношајима живота његова, били они јуридни, икономични, управитељни, из којих он развија своје обћинско биће. Поглавице народне, звали су они жупани, кнезови, краљеви, сљедовали су и у томе кано и у другој чему, неке нагону интуитивнога увјерења, што га осјећаху као што га осјећаше сами народ, којим управљаху. Ово мишљах, да је нужно казати, да би достојно могли од туда оцијенити сву важност, коју и за наш предмет крију у себи народни обичаји. Ради тога судим, да нећемо погријешити ако устврдимо, да су се и србски владатељи при стварању закона на та корјенита у форми обичаја заодјенута начела поглавито, да не речем, искључиво обзирали. Тако законик Душанов садржава у себи чисто народних карактеристичких установа. Њим се потврђује, што је год повише речено о старим начелима славјанске обитељи. Неогранично јединство породице, као основно начело фамилијарнога живљења древних Славјана, јавља се и у законодавству србскога владарца. Редом с овим видимо, како се дубоко у Срба укоренио био појам о нераздјеливости породице: лица, што састављаху фамилију, сматраху се као чланови моралнога лица,

и као што већ рекосмо, за преступак појединог члана одговарала је цијела задруга. Тако је било и с насљедством. Ослањајући се на законик, можемо становито тврдити, да се онда већ законом, а много раније и обичајем допуштало у Србији дијељење чланова од обће обитељи: *и кѣо се обреѣше у јединои кукии, или братенци или оѣиц оѣи синов или ин кѣо оделн* (по ред. Новаковића чл. 15). Насљедство овакова инокосног члана прелазило је искључиво дјечи, која су с њим чинила једну обитељ. Гдје није било дјеце, прелазило је на побочну лозу, а не будући и ове, онда је баштина као пуста припадала владоцу.

О праву насљедством, томе важном дијелу правознанства, немамо жалибоже у Душанову законнику до цигле двије кратке наредбе, па се и ове односе само на властоце. Једна се тиче непокретнога добра и гласи овако: *кои властелин имаш дѣтцу или неимаш, и умрѣи и ѣо неговѣ смрѣи башѣина пуста ошѣанѣи: ашѣ се обрешѣи от неговѣ рода до шрѣиѣго брашѣуѣда, ти да имаш ѣегову башѣину* (чл. 42 по ред. Шафарика).¹ Као што се из ових ријечи јасно види, ово је закон нарочито за насљеђивање властелина, који су инокосно живили и умирали, или ако су и живили у задрузи, а оно имали свој особити непокретни иметак (даровштина владарца за личне заслуге и т. д.), којим су слободно располагати могли. Поредак на-

¹) С. Новаковић редикује даље овај чланак овако: *кои властелин не узима дѣце, али ѣак узима дѣцу, шѣр умрѣ, ѣо ѣеговѣ смрѣи башѣина пуста до: до се обреѣи оѣи ѣеговѣ рода до шрѣиѣго брашѣуѣда. Тѣи да има ѣегову башѣину*. Види законик Стефана Душана, цара србског. У Биограду, 1870.

сљедовања у овакоме случају бијаше овај: прво су наслѣдовала отцу дјеца његова, а не будући дјеце, браћа и останак им до трећег братучеда. Но питање је, која су то дјеца? По граматичноме смислу ријечи те колективне, штоно одговара латинској *proles*, њем. *Kinder*, досљедно је одржати, да се под тим именом разумије пород покојников у обће, *progenies*, *proles*, без разлике пола, дакле синови и кћери; те по овоме синови покојника усљед старославјанскога начела наслѣдоваху први, за синовима кћери, а у помањкању ових истом братучеди. Да се тим редом наслѣдовало у Срба и у XV стољећу имамо у споменицима доста јасних података. Довешћемо један примјер из уговора од 21. Дец. 1427 г. између војводе Радосава Павловића и дубровачке обћине, која за уступљени јој дио Конавља даје у наслѣдствену баштину војводи, окром других ствари, неку полачу у Дубровнику. О поредку наслѣдовања у тој баштини чита се ово: *и пошто ваше мене господина воеводу Радосава и сина ми кнеза Иваниша и наше послегне кнез, власители и сва ойкина града Дубровника, даше ми и дароваше палачу с мѣстом у Дубровнику, која је била прощовиетшара Жоретше, да се направи и уреси... даше ју мње господину воеводи Радосаву и сину ми кнезу Иванишу и нашему останку правому и пощеному срдца нашега, што је по мушком колену, али након тога по женском колену, што би нашега срдца: ако ли би кои женскога колена, што би од нашега срдца, тада нашим ошталем како крв подае.* (Mikl. 337—338).

Позитивних законом опредијељених правила о пријеносу воастеоских баштина иза трећег брату-

чеда не налазимо у Срба; од куда се досљедно може извести, да закон овакову баштину сматраше као пусту — *res derelicta* —, која по праву припадала владоцу. Законик нам такођер не каже, да ли су и родитељи у помањкању натражја наслѣдовали, као ни то, којим су се начином одређивали дијелови наслѣдства позваним синовима и кћерима, — по свој прилици на једнаке чести, јер су сви наслѣдници били међу собом равни, што и данашњи обичај потврђује.¹⁾

Други је са свим наслѣдствени поредак, када је властелин с браћом или останком њиховим у задрузи живио и умро, те синова и кћери оставио; јер да је задруга и међу властелима морало бити, ако не баш правих као међу сељацима због разликости у занимању дотичних чланова, а оно бар фамилијарних обћина, које спајаху свезом сродства више браће или братучеда под управом једнога старјешине, то историјски стоји, а потврђује се и тим, што турске спахије у Босни имају и данас задружну форму фамилије, па с тога је и наслѣдство налично задружном, јер спахилуци као неразди-

¹⁾ Види писмо херцога Стјепана, 19 Јулија 1453, којим прашта сину Владисаву за одметништво и обећава, да ће још за живота својег раздјелити цијело своје покретно и непокретно имање на двије поље, једна њему (Владисаву) а друга сину Влатку: *ја херцег Стјепан обећовах се и рекох вером и речју мојом госпоцком синовом ми кнезу Владисаву и кнезу Влатку, да им хоћу за мога живоша расправити и разредити право на поли господство моје, власители, слуге, комору, градове, сваке врсте људи, царине, проходашча, да држати и имати сваки своју праву половину...* (Monum. Serbica Д-ра Миклошића стр. 461—462). — У Руса је о том пословица: Гдѣ ровной бой (два брата) тамъ все (отцовое) по поламъ.

јелна скупна својина прелазе на све синове умрлог спахије.¹⁾ О томе поредку немамо, истина, никаквих правила у законику, али му се домишљати можемо из духа и карактера породице, како је свађаху јоште први Славјани, и како се од чести до данашњег дана одржала. Услед тога старославјанскога породичнога начела, које се досљедно повлачи кроз цијело обичајно и писано србско право, може се као обће превилно држати, да баштина није могла из једнога рода у други пријећи, док је год први род постојао, т. ј. докле бијаше у њему мушкога останка. Жена, опредељена да удадбом прелази врло често и у туђе са свим племе, по неопходној строгој досљедности истога начела лишавала се права наслеђственог, које би јој иначе по самој природи припадало, јер се тиме уздржање рода и племена, а кроз то и нераздијелљивост баштине очевидно рушила. Жене су дакле искључене биле од непокретнога наслеђства једино услед горјеречене у обичају и закону чврсто укоријењене идеје, а не по томе, што су тобож имале мање права на наслеђство него мушки.

Стари писани споменици и у томе дочекуваше нам повелики број података, из којих се познаје велико и може се рећи донекле претјерано настојање србских владалаца и госпoде, да им баштина остане искључиво у роду и племену по мушкоме кољену. Ми смо мало прије донијели о томе предмету примјер из уговора војводе требињског Ра-

¹⁾ В. Љетопис србски, 1745. II. 15. — И у Русија као да је било некад властеоских задруга: *Ако в болгарех или в болгаричех држине не будеш синов а дшчери возмуш* (Правда Руска).

досава Павловића с Дубровником. Ево јоште једнога јаснијега, који ради садржаја својег вриједи, да се овде напомене. Предмет је исти уговор с обћином дубровачком од г. 1419, с једином разликом, што је једна од уговарајућих страна велики војвода Сандаљ Хранић, за ким бијаше у другом или трећем браку Јелена кћер србског кнеза Лазара, а удовица Балше, господара зетскога. Познато је, да је Сандаљ био старјешина властеоске куће Косаче, те имао млађу браћу Вукца и Вука, а овај опет сина Стјепана доцније херцега. Па ево шта он као глава обитељи у замјену за половину жупе конаваоске, међу другим уговора за се и за браћу: *да им се има давати реченому господину воеводи Сандаљу и кнезу Вукцу и кнезу Вуку по другом, како крв подаје, непресано... докле јест жив господин воевода Сандаљ али од његова срдца почитено и право најхрабрије али останак, да јест нему и његову останку, а по том како се пише кнезу Вукцу и кнезу Вуку и Стјепану кнеза Вукца и них останку по мушком колену, по том племену, како крв подаје, них останку што је почитено и право најхрабрије них срдца мушко колено...* (Mikl. 286.)

Пошто смо нешто постојећим обичајем, нешто примјерима из споменика показали, како је некад стајало с наслеђственим правом код србских властела, ред је, да коју проговоримо и о другој класи србских житеља, који не спадаху међу властеле, поименце о сељацима. Да је међу овима, именито неропсима, био довољан број правих господара, имајућих својих баштина, о томе мислим нема сумње, почем је то историјски већ у обће доказано, а и

закоником Душановим особито потврђено: *людие землане кои имају своју башчину, земљу и виноград и кућленице, да су волни от своих виноград и од земље у љрикију ошдати*.¹ Гдје пак човјек имаде свој собствени иметак, те њим по вољи располагати може, ту је по логичној досљедности и право наслѣдства, јер је ово, као што више крат споменусмо, најтјешње сдружено са својином. О томе наслѣдству код сељака немамо, истина, ни у законнику ни у споменицима ни јава ни трага. Што се о наслѣдству одвојено од задруге живећих сељака-баштиника не говори, као што се говори за властеоце, томе је, мислим, по свој прилици прави узрок, што је некад па од чести и дан данас инконштина у тежачкој руци врло риједка бити морала, кано неки изузетак од обћега правила, које се у далеко раширеној и народу својственој задрузи огледа, те стога и законик га, по себи и онако кратак и у многومه чему неподпун ласно муком мимоишао.

За наслѣдство у тежачким задругама, ма да и о њему у законнику ништа не долази, да је некад доиста постојало, цијенам, да би сувишно било говарити. Да су и у оваквим задругама жене од наслѣдства искључене биле по истоме правилу, што га повише назначисмо, најбољи нам је доказ обичај, који се до данас одржао у слободној Црној гори, па донекле и у србским земљама, гдје се уведоше од подуже доба западна јуридика начела римскога права; те у Боки и у Далмацији и сада бива, да се народ сеоски правилима аустријског

¹ Чл. 89 по ред. Новаковића — види моју расправу: О робству у XVI. књизи Рада југослав. академије.

саконика о наслѣдству не радо повинује, и жене имајуће и рођенога порода, одричу се врло често права својег на отцинство на корист браћи својој, задовољавајући се прѣијом у благу, одјећи или у новцу.¹

¹ Навешћемо овдје гдјекоје обичаја о наслѣдству у колико су нам познати из Црне горе и Далмације.

А. У Црној гори. Код Црногораца отац, глава обитељи, оставља након себе у наслѣдство сву своју баштину мушкој дјечи и то тако, да при диоби сва браћа морају његову имаовину на једнаке чести подијелити. Код Црногораца нема да ће отац најстаријему сину што више оставити; него се нађе да млађа браћа при дијељењу обдаре свога најстаријега брата из неког обзира, што их је управљао посље очеве смрти, или што им је у нејаким годинама олакшице донио и гдјегод као прави родитељ поступао; и тај њихов дар не састоји се толико у вриједности, колико у почти. Састоје се на пр. ти надодатци, ти дарови млађе браће старијему из каквога комада очеве оружја, као пушке или јатагана, или каквога другог оружја. Те тако црногорски отац не прави разлике између синова, него свима равно. — Женске, где има браће, не наслѣдују ништа, нити јој браћа дају какву прѣију, у благу или земљама посље него су удате осим оно мало руха, што собом однесу при удаји. Тај је обичај кроз сву Црногору, и сваки се отац и брат тога права држи, те женској не дају прѣије никакве у покретнима и непокретним стварима. — Женске само наслѣдују гдје нема браће. У оваквим случајевима постоје ипак неки обичаји, по којима се управља оближњи род тих женскиња и њихових супруга. По томе обичају одиве не могу однијети очево добро па продати у друго племе; него ако мисле продати, ваља да га продаду најближим рођацима у племе, у којем су се родиле; сувише те одиве нису господарице од очеве куће*), нити предвраћа нити гувна: све то наслѣдује најближа својта у племену без икакве накнаде, осим што одиве могу изнијети покућанство из куће. Ма какво оружје да остане иза отца не могу га однијети мужу своје, него и то

*) Слаже се с хварским штатутом: *exceptis domo et samento*.

Пошто дакле жене нису у обће имале дијела у наслѣдству, то су их при удадби отцеви или браћа у иноконштину, а домаће старјешине у задругама и у стара доба потребним рухом и другим чиме скунабљали, што скупа мираз или прију састављаше. Колико је свака дјевојка у то име примала, не може се ништа поузданого рећи; по свој прилици коликоћа је та зависила од воље даваоца, и ваљало је да буде према благостању дотичне породице и важности њене у обћини, што и данас бива по неким мјестима у Далмацији. Осим тога

се дијели мукте међу најближим рођацима у истом племену; коме обичају наводи се узрок, што би племеници у случају какве нужде бранили рођака, а не би га дошао зет бранити. — У Црној гори није обично, да се узимљу и удају из истог племена, као на пр. Петровићи између Петровића, Мартиновићи између Мартиновића и т. д. Исто тако није обичај да отац, који нема мушке дјеце, зове у лаштво својој кћери туђега младића, да му наслѣди добро после његове смрти, ни из туђега племена ни из својега; то би у Црној гори била велика срамота и по дјевојку и по отца јој.

Б. У Далмацији. У Далмацији, навластито код Срба обојега закона, обични је ред наслѣдства у иноконоштину, да сва дјеца наслѣде отчево добро једнаким правом. Али се гдјегд догоди, да је отац из мржње према каквоме сину оставио своју половину другоме сину. Нема никаква обичаја, по којему би ишло по праву старијега брата то средњега то, осим што најмлађему дају огњиште, које по праву припада. — Женске наслѣдују и ондје, гдје има браће, и оне могу однијети брату дио као и мушки. Него је то туђинштина, која се у новије вријеме увукла чему је најбољи доказ, што народу и данас није по вољи, да женске носе дио, јер се тим слабе обитељи. — Кад се браћа дијеле, онда обично иде свака на посе, и не чине више никаквих малих задруга, већ да који брат има одрасле мушке дјеце, која морају да иду с отцем, из чега би слѣдовао, да се дијеле *in stipites* а не *in capita**) и овоме браћа не дају ништа више, ни

*) Сравни: *Pravni običaji u Slovena D-ra Bogišića*, стр. 144.

кћери је властеоској по смрти отца, када не бијаше мушке дјеце, припадало велико бисерно одијело и златни појас покојника: *ако ли (власџелин) не узима сина но има дшџер, да јестџ џемези волна дшџи и џродаџи или одаџи свободно* (чл. 136. Ред. Шаф.)

Ми смо досада видели, да је и у Срба обичај па закон давао сродницима право да наслѣдују покојника; а то је право наслѣдника по закону (*ex lege*), неопоручно, у Римљана под именом *ab intestato*. По овоме, што смо горје већ казали, о каквоме систему тога права у Срба, судим, да се не може ни мислити, камо ли што озбиљнога тврдити; јер што год о њему знадемо, ограничава се мал не на једини чланчић у закону, којим се опредјељује поредак наслѣдовања и стјепени сродства до којих се распростирало. То је све. А иначе

у житу ни у благу нити у чем другом него осталој свој браћи. — Удовица наслѣди сав мужевљев дио када има дјеце, а и кад нема, може да га наслѣди, ако се зарече да се неће више удавати, у којем случају не дају јој него четврти дио мужевљева иметка; остало дијеле међу се браћа. — Муж наслѣдује сву женску имаовину. — Када једна обитељ стане на саму кћер, онда је родитељи гледају удати за сусједа, добра младића, који ће их у њиховој старости надгледати а после њихове смрти васколик иметак наслѣдити; или ако не тако, а они зову каквог вриједног младића у лаштво, кога вјенчају са кћером и држе га за својега сина, те ће све њихови добро наслѣдити. — А кад каква обитељ нема ни сина ни кћери, онда њено добро остаје најближој родбини; или посине каквог вриједног туђег младића, који ће их наслѣдити. При посиновљењу има неких обреда, без којих би народ посиновљење сматрао за незаконито; а тај је обред овај: поочим, који хоће да посини, опаше себе и посинка својим пасом три пута прјед свједоцима и говори, да му је ово његов (будући) син духовни, те тако тај духовни син наслѣди све добро својега поочима.

није могло ни бити, када поред задружних породица и нераздјеливости иметка, ове чисто народне и свуда по србству далеко разграњене институције, која развиту интестатнога права јако сметаше, недостајаше кроз то народу и правитељству повода а и темеља многим јуридикним фикцијама и танчинама, којима у том обзиру преобилује римско право. Да се којом срећом државна самосталност србска, које стољеће јоште одржати могла, могосмо се зар, уз напредовање просвјете, и томе напредку јуридикне науке код нас надати тим већма, што је наслеђство *ab intestato* по мојем мишљењу било обичније у Срба, јер се више приближује карактеру славјанскога начела о јединству породице, које се противи диобама, те ради тога наслеђство по опоруци — *ex testamento* — имало би се сматрати као изнимак горњег правила, подпуњавајући на неки начин исто привило.

Што се тиче овога задњег начина наслеђивања, опазити нам је прије свега, да за опоруку у смислу римскога *testamentum* или данашњих западно-европејских завјештаја нису знали стари Срби. Круг дјеловања у нашим опорукама морао је према обстојећим начелима о јединству породице и о нераздјеливости иметка бити веома ограничен. Самовољно располагање допуштало се за непокретне ствари, што их покојник својим трудом стекао, или му их владалац дао као награду за учињене држави услуге. Тако се из чланка 88 законика увиђа, да су властелини овакова добра могли: *под црков даћи или за душу ошдаћи, или продати коме лубо*. Ово исто ваља и за друге људе *земијане*,¹⁾ који имају

¹⁾ Земијанин, *agricola* В. рјечник Даничића, I стр. 375.

своју баштину, земљу и винограде и кућенице, да су волни ош својих виноград и ош земље у праки ошдаћи или цркви подложити. — Породичном баштином могао је отац разређивати тек онда, када су се неки од дјеце му већ одијелили били, а другима се назначиваху дијелови. У овоме случају опорука није одређивала наследнике; овдје се наследник већ подразумијева на основу постојећих фамилијарних начела, те опоручитељу ино не остајаше, него да иметак, сходно истим правилима, међу наследнике раздијели.

Велеважно мјесто међу познатима до сада старим опорукама заузима опорука знаменитог херцега Стјепана Косаче, преминушега г. 1466 у Драчевици у граду своме Новом, што ондјешњи Срби и данас по њему зову Херцеговци. Она је писана 20 маја 1466, и налази се у II књизи српских споменика, што их преписао из дубровачке архиве врли родољуб гроф Медо Пучић. У њој херцег располаже само својим покретним имањем, а о непокретном ни спомена, — чим се донекле потврђује, што повише рекосмо, да су се у томе погледу по наслеђовању *ex lege* наследници мушкога кољена по себи разумијевали, те с тога ни опоручитељ није налазио потребно да о томе што год разређује. Сувише из те опоруке свак ће ласно увидјети моћи, да је за покретне ствари власт и воља тестатора била много мање стегнута. У њој херцег оставља истина тројици својих синова Владисаву, Влатку и Стјепану цијело своје покретно имање да га дијеле на једнако: *остала комора сва изам како се и што иному више пише, да се раздели шреми моем синовом... шако једному, тако*

и другому *шако* и *третијему* све на троје; али сврх тога од новаца Влатку 30 тисућа златних дуката, толико опет уз друге јоште драгоцене ствари најмлађему сину (и рекао бих љубимцу својем) Стјепану. Владисаву пак најстаријему од свега блага у новцу ништа, а за што? По свој прилици тога ради, што му је овај за живота доста јада задао био, одметнув се од родитеља, и тражећи у Турака помоћи, да му нашкоди. (Види: Monumenta Serbica д-ра Миклошића стр. 444—447).

Довдје смо најглавније говорили о наследству код Срба, како се развило из унутарњег фамилјарнога живота и на основу писаних споменика. Вриједно је, да се сада обазremo и на штатуте гдјекојих приморских далматинских градова у толико само, колико се у њима под упливом свеобладавшега и у приморју за средњег вијека римскога права, сачувало о наследству чисто славјанских начела. У наредбама о томе предмету налази се у горњим штатутима гдје више гдје мање домаћих славјанских стихија. Почнимо штатутом *задарским*, који, што је управ за чудо, када се помисли, да се град овај вазда туђио славјанства, носи у томе доста народних обиљежја. Тако, мимоилазећи установе очито римскога права, да назначимо некоје од тих народних црта. Где је браће, сестре не наследују. Гдје су синови и неудате кћери, посљедње примају из покретнога иметка колико и браћа. Не буде ли покретнога имања или врло мало, онда је сестра вољна искати, да јој се намира дио из непокретнога добра, или да јој се даде колико и мушкима. Остану ли иза отчеве смрти саме кћери, удате и неудате, дијеле једнако цијело наследство, али се

најприје урачунава, што је која добила при удаји.¹

По *корчулском* штатуту сви синови, били они и од разних бракова, имају једнака права. Ако тко умре без опоруке, сва добра припадају најближем од његова рода по мушком кољену; ако не би било којег или које (*aliquis vel aliqui*) од мушкога кољена, наследује жена, која исходи по мушкој лози (*per lineam masculinam*, мислим да је погрјешка мјесто *faemininam*); не буде ли најближега по женској лози, наследује најближи мушки по женској лози; ако није мушко онда женска. — Кћер и сестра удате немогу ништа тражити од наследства. Сестру до 18 године ваља да браћа удаду, т. ј. да јој одреде прђију.²

У томе се *хварски* штатут нешто удаљивао; јер по овоме отчинство су дијелили *ab intestato* једнако сви наследници мушкога и женскога пола, искључујући *domum et casamentum, positis in civitate*, дакле дио непокретнога добра, на које кћери не имаху права. Тко би умро без наследника а немао сродника, онда је покретна и непокретна добра наследовала обћина; али трећи дио од тога ишао је за душу покојника (*pro anima illius*).³

Стари је поредак наследовања по *тирогирском* штатуту био преиначен по узору млетачких усанова XIV. вијека. Наследовали су: 1. синови и унуци по праву представљања; не будући онда ових кћери; 2. отац, дјед и прадјед; 3. браћа и

¹ Statuta Jadertina lib., III, 127., 129.

² Statuta comunis Curzulae, cap. XXXIX, XLV, XCVIII, CXIII, CXXVI.

³ Statuta communitatis Lesinae, cap. XXXII, XXXIII.

побочни сродници мушкога пола, а када их не би било (*sorores non admittuntur quando fratres sunt*) тада сестре и побочне сродници; 4. најпосље опћина. — Синови и кћери имају једнако право на покретности.¹

Славјанских се начела о наслеђству држао и *кошторски* штатут. Тако се говори, да кћери код браће не учествују у наслеђству. Браћи се налаже, да снабдеју сестре и унуке прђијом. Пошто једном примише мираз, не могаху даље ништа тражити. Отчева је дужност била, да уда најприје кћери од прве жене, за тим од друге и тако даље.²

Закони *шибенички* рекао бих, да се удаљивају у нечем од тих начела. Ту се припознаје *једнакост* сполова, окром отчеве куће, која остајаше мушкима, и право *представљања*, од куда се јасно види уплив римскога права. Али мислим, да се народ у Шибенику, згољно хрватски, у практики мало на то обзирао.³

¹ Statuta civitatis Tragurii, Lib. 2. Reform. Cap. 22. 23.

² Statuta civitatis Cathari; cap. 141, 144, 146, 166, 167.

³ Volumem statutorum et reformationum civitatis Sibenici; V. 22. 23. Занимљива је за наш предмет пресуда шибеничког кнеза Ђорђи (млечића) и Ловре (Laurentius) начелника градског од 17. феб. 1298 у парници о наслеђству између госпође Славе жене Петроша Струке и наслеђника Владе удовице пок. Радована Потајнице и других, из *које* се види, да су и у Шибенику од 30 година назад, дакле под хрватском владом, жене од наслеђства искључене биле: Quod illo tempore de triginta duobus annis, filie civis Sibenicensis non habuissent partem nisi filii obtinuerint omnia bona patris et partrimonium, quod secundum illo tempore consuetudo fuit Sibenicensibus. Види: Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Vol. III. pag. 430. 431.

Завршујемо расправу штатутом *дубровачким*. По закону lib. 4. cap. 26, 27 и 47 кћери нису наслеђовале у иметку родитеља умрших без опоруке: *filiae maritatae, sive non maritatae habentes fratrem vel fratres omnes debent recumbere in fratrem cum suis partibus*. Само кад не би било мушких глава, онда би наслеђовале кћери: *Filiae si non habent fratrem, sint tamquam masculi in patrimonio* (cap. 26). Ово се дакле наслеђство управљало услед славјанскога појма. — Кад не би било у покојника никакве дјеце, наслеђовали би најближи; а родитељи су ближи, него браћа: *bona intestati carentis filiis vadant ad propinquiores ejus* (Lib. 8. Cap. 29). Закон није ограничавао ово наслеђство до каква степена.

Премда lib. 4. cap. 25 наређује: *Volumus quod haeredes, sive sint masculi feminae patrimonium patris sui tam mobile, quam stabile equaliter dividere debent inter se*, — ипак следећа поглавља 26, 27, 47 опредјељују супрот томе, да кћери немају права на покретно нити на непокретно имање, него само да могу питати од браће прђију. О томе горјепечени закони веле: *fratres teneantur, si necesse est, cum omnibus bonis patris et debeant maritarum sorores. Quod si bona patris non sufficiunt, ipsi fratres de lucro suo teneantur maritare eas* (cap. 47). *Si quis filias cum perdivisio maritaverit, in his quae sibi remanserint, habeat plenam potestatem, filiae autem superdictae in iis nullum habent jus. Et si quaedam filiae non sut maritatae, statuimus quod debeant cum perdivisio maritari. Et quod superfluum fuerit de patrimonio, seu matrimonio, inter omnes filios comunitur dividatur*. — У прђију давало би се свашто, и више пута куће и друго непокретно имање.

У граду Дубровнику а посебито међу власте-
лама нису биле у обичају задруге Ван града пак
по цијелој дубровачкој држави задруге су свуда
постојале, а гдјегод као н. пр. у Конављима уздр-
же се чврсто и дан данас. Онамо стари људи не
памте, да се која обитељ из задруге одијелила. По
староме обичају (јер писаних закона о томе нема)
кућни старјешина, звани домаћин, влада свом оби-
тељу и задружним имањем; он сам заступа свуко-
лику обитељ прама другима; он сам може да се
ваљано на што обвеже или задужи. Сви остали за-
другари немају никакова особног права на какав
дио задружнога иметка. Из тога слиједи, да у ду-
бровачком околишу у задругама нису насљедовала
дјеца отцу, него је насљедник била читава здруга.

Јур. б.
39146